

Foto: *De katholieke kruidenier* (1959), nr. 51-52.

DE MOEIZAME START VAN DE CONSUMENTENBOND

Johan van Merriënboer

Van Haagse afkomst

Na een voorbereidingsperiode van een half jaar werd op 14 januari 1953 de Stichting Nederlandse Consumentenbond opgericht door B. Buitendijk en de econoom J. van Benthem. Buitendijk werkte indertijd als ambtenaar bij de afdeling Tuinbouw van het ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, de keuken van de door het derde kabinet-Drees (1952-1956) gevoerde politiek van prijsbeheersing. De eerste 141 leden van de bond waren Buitendijks collega's van het ministerie.¹

De oprichters spiegelden zich aan de militante leden van de *Consumers Unions* in de Verenigde Staten en Canada.² Het *mission statement*, gepubliceerd in de eerste nummers van de *Consumentengids*, luidde als volgt:

De *Nederlandse Consumentenbond* is een onafhankelijke particuliere organisatie, die de specifieke consumentenbelangen behartigt; hij onthoudt zich daarbij van enige staatkundige politiek. De inkomsten bestaan uit contributies; er bestaan geen relaties met industriële of commerciële belangen. Onderzoekingen geschieden slechts op initiatief van de Bond.

De Bond wil de positie van de consument versterken door:

1. hem inlichtingen te verschaffen over kwaliteiten en prijzen van goederen en diensten;
2. zijn kostenbesef te bevorderen;
3. die afspraken van industrie en handel openbaar te maken, welke de consument kunnen benadelen;
4. de consument tegenover de georganiseerde handel en producenten de plaats te geven waarop hij recht heeft.

In het periodiek van de Bond, de *Consumentengids*, vindt U, naast algemene voorlichting, de resultaten vermeld van onderzoekingen door onpartijdige deskundigen van artikelen, welke voor de consument van belang zijn. Als lid ontvangt U maandelijks het orgaan.

Door het opvolgen van een enkel, hierin vermeld, advies kunt U reeds vele malen Uw contributie terugverdienen. Deze bijdrage is namelijk gesteld op f 2,- per jaar of meer, al naargelang men zich wil veroorloven. SLUIT U DUS AAN BIJ DE CONSUMENTENBOND; U DIENT DAARMEE TEGELIJK EEN ALGEMEEN EN EEN PERSOONLIJK BELANG.

¹ Zie G.W.G. van Bree en W.L.A. Roessingh, *Het archief van de Nederlandse Consumentenbond 1952-1965* (Den Haag 1967) p. 1-3 en J. van den Berg, *De anatomie van Nederland*, deel 1 (Amsterdam 1967) p. 113-114; W. Drechsel, 'De Nederlandse Consumentenbond', *Economisch-Statistische Berichten (ESB)* 39 (1954), p. 7 laat de bond met 161 leden starten. Op 10 april 1954 werd de stichting omgezet in een vereniging, 'gezien de grote belangstelling bij het publiek en de bij de activiteiten belanghebbende organisaties, welke men daarbij direct wil betrekken' (Van Bree en Roessingh, *Het archief*, p. 3).

² *Keesings Historisch Archief*, 18-24 jan. 1953, p. 10439.

De nieuwe bond was in een aantal opzichten uniek in Nederland. Het was de eerste club die zich rechtstreeks richtte tot de individuele consument, de bewust kiezende klant. De reclamewereld reageerde bijzonder positief: een strijdbare consumentenorganisatie kon uitgroeien tot een 'Parlement der consumenten', onmisbaar voor elke serieuze reclameman.³ De *Consumentengids*, waarvan het eerste nummer in april 1953 verscheen, vormde een belangrijke troefkaart. Het maandblad bestond uit niet meer dan vier met knalblauwe inkt bedrukte bladzijden op glad papier en bevatte objectieve, direct bruikbare informatie voor kopers. De redactie had er geen enkele moeite mee fabrikanten van artikelen die veel te duur waren of van slechte kwaliteit aan de schandpaal te nagelen. Een willekeurige greep uit de onderwerpen in de eerste vier jaargangen: melk, thee, koffie, huisbrand, treinverlichting, reclame, koop op afbetaling, de prijs van boeken, vlekkenwater, brood, grammfoonplaten, het cae-austelsel, cola, tandenborstels, televisie-ontvangers, levertraan, de draadomroep, zuurkool, gehoorapparaten, nylon, chemisch reinigen en foto-toestellen. Voor het eerst werden producten met naam en toenaam genoemd. Hierdoor werden fabrikanten die tekort schoten veel eerder tot actie aangezet. Naar aanleiding van artikelen in de *Consumentengids* besloten platenmaatschappijen in mei 1955 bijvoorbeeld tot een prijsdaling van 20%.

De *Consumentengids* was actueel en aantrekkelijk voor de leden. De contributies verruimden weer de mogelijkheden van de bond.⁴ Concurrenten op de markt van de consumentenvertegenwoordiging misten zo'n eigen orgaan. In die concurrerende clubs werkten organisaties samen die zich in de eerste plaats inzetten voor een andere of een meer specifieke doelgroep dan de consumenten-in-het-algemeen: arbeiders, huisvrouwen, katholieke boerinnen etc. Als gevolg daarvan bleven zij financieel afhankelijk van die organisaties: vakverenigingen, vrouwenbonden, voorlichtingsbureaus en ook van de overheid. Prijsverhogingen van bijvoorbeeld brood en melk werden door de Consumentenbond fel veroordeeld. De federatief georganiseerde Nederlandse Huishoudraad⁵ kon dat echter niet verantwoorden tegenover de eigen achterban, waaronder de Vrouwenbond NVV (de hogere broodprijs kon het gevolg zijn van een loonsverhoging van bakkersknechten die NVV-lid waren) en de Bond van Christen Boerinnen (een hogere melkprijs betekende vaak: meer boereninkomsten). De Huishoudraad liet zich niet uit over mededingingsproblemen, de aardappelprijs of het vetgehalte van de melk. Hij hield zich bezig met de vraag of langwerpige theedoeken voor de huisvrouw nuttiger waren dan vierkante.

³ *Revue der reclame* (1954) p. 358, geciteerd in: Wilbert Schreurs, *Geschiedenis der reclame in Nederland 1870-1990* (Utrecht 1989) p. 168.

⁴ Vgl. A.G. Fransen, 'De ontwikkeling van de belangenbehartiging van de Nederlandse consument' in: *De (on)macht van de consument* (Rotterdam 1970) p. 45-46 en, meer theoretiserend, C.W. Visser en T. Walter, 'Consumerism in Nederland', *Intermediair* 9 (1973) p. 13-17.

⁵ De Nederlandse Huishoudraad was opgericht in 1950. Primaire doelstelling: het bevorderen van een doelmatig voeren van de huishouding; secundair: vertegenwoordiging van consumenten- en huishoudelijke belangen.

Het bijzondere van de Consumentenbond was ook dat hij niet binnen de lijnen van de verzuiling bleef. In het bestuur hadden o.a. zitting J.F.M. Bosch van de KVP, professor F. de Roos van de VU (ARP), oud-minister J. in 't Veld van de PvdA en J.Th. ten Broeke Hoekstra, Haags gemeenteraadslid voor de VVD.⁶ Deze zorgvuldige selectie moest de politieke neutraliteit van de bond waarborgen. De eerste jaren sloten vooral ambtenaren, onderwijzers en gepensioneerden uit Den Haag en omstreken zich bij de bond aan. Eind 1955 bedroeg het ledenaantal 6000. De minimumcontributie was in twee jaar tijd met 50% gestegen tot f 3,-. Een aantal sympathiserende landelijke organisaties van de zojuist genoemde typische 'middengroepen' spekte de kas met kleine bijdragen. Deze 'collectieve leden' pasten eigenlijk niet bij het individualistische karakter van de Consumentenbond. De bond had in het begin meer weg van een met de Nederlandse Huishoudraad concurrerende consumentenfederatie van beter gesitueerden die meer te verteren hadden. Het werk werd in die tijd verricht door onbezoldigde bestuursleden en geïnteresseerde wetenschappers, bijgestaan door enkele ingehuurde administratieve krachten.⁷

De ondervertegenwoordiging van vrouwelijke bestuurders was eveneens opmerkelijk. In 1955 telde het dertienkoppige bestuur van de Consumentenbond vier vrouwen. Tot die tijd werden organisaties die zich met *het huishouden* bezighielden volledig gedomineerd door vrouwen. Dat veranderde in het begin van de jaren vijftig toen er een stroom nieuwe producten op de markt kwam. Bovendien konden steeds meer mensen zich deze spullen veroorloven. Het draaide niet langer om huishoudelijke voorlichting, maar om het behartigen van *consumentenbelangen*. Vóór die tijd werd alles gekocht bij de kruidenier op de hoek, die iedereen kende en die persoonlijk garant stond voor de kwaliteit van zijn assortiment. In de consumptiemaatschappij die zich toen langzaam ontwikkelde werd gewinkeld in grote warenhuizen en boodschappen gedaan in supermarkten. De hulp van de kruidenier op de hoek viel weg. De detailhandel kwam in een kwade reuk te staan door de hoge handelsmarges die de detaillisten met elkaar afspraken. Dat viel onmiddellijk op bij klanten die verder kwamen dan hun eigen buurtwinkel. Die eerste jaren draaide het bij de Consumentenbond vooral om het bestrijden van dit soort praktijken.

Een andere merkwaardigheid waren de Haagse wortels van de bond. Hij werd als het ware van bovenaf opgericht op particulier initiatief van de rijksambtenaren die sinds 1945 verantwoordelijk waren voor de vormgeving van

⁶ *Consumentengids* 2 (1954) jan., p. 4.

⁷ D.M. Westendorp, 'Nederlandse consumentenorganisaties en hun beleid' in: P.A. Beukenkamp e.a. (red.), *Consument, onderneming en overheid. Handboek over consumentisme, ondernemingsbeleid en overheidsbeleid* (Den Haag 1982) p. 292-293; Sociaal-Economische Raad, *Advies inzake consumentenbelangen in het kader van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie* (Den Haag 1956), Bijlage III, Enige gegevens over consumentenorganisaties, p. 32. De volgende organisaties, met een geschat ledental van 100.000, droegen in 1955 in totaal f600,- bij: het Katholieke Onderwijzers Verbond, de Nederlandse Onderwijzers Vereniging, de Centrale van Hogere Rijksambtenaren, het Ambtenarencentrum, de Vereniging van geëmployeerden en gepensioneerden van HVA, de Indische pensioenbond en tien afdelingen van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen, waaronder die in Den Haag en Rotterdam.

het prijsbeleid. Waarom? Waarschijnlijk omdat deze groep omstreeks 1953 de greep op het beleid dreigde te verliezen. De belangrijkste oorzaak daarvan was de ontwikkeling van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO). Daarnaast hief de regering in 1953 de prijsbeheersing op. Subsidies van de plaatselijke prijzencommissies, waar vertegenwoordigers van de vakbonden een dikke vinger in de pap hadden, kwamen te vervallen.⁸ Een andere reden was de spectaculaire groei van het aantal kartelafspraken in het begin van de jaren vijftig. Dat leidde tot starre, hoge prijzen.⁹

Het initiatief om een krachtige consumentenvuist te vormen hing echter, zoals gezegd, vooral samen met de vrees dat in de op te zetten PBO de belangen van de producenten zouden overheersen. Dat blijkt duidelijk uit de moeizame start van de Consumentenbond, het onderwerp van dit artikel. De achtergrond in het kort: de PBO-raamwet was in 1950 door het parlement aanvaard. In de jaren daarna zouden de contouren ingevuld worden. De bedoeling van de wet was dat werkgevers en werknemers zich bedrijfstakgewijs aaneen zouden sluiten en voortaan hun eigen zaakjes zouden regelen, onder toezicht van de SER. De verwachtingen waren hooggespannen. Ingrijpende bevoegdheden als prijszetting waren uiteindelijk niet in de wet terecht gekomen, maar in een aantal gevallen zou het toch mogelijk zijn de concurrentie uit te schakelen op kosten van de verbruiker. Als er prijsbederf dreigde bijvoorbeeld en er geen 'grote belangen van algemene aard' in het geding waren, mochten de legale producentenkartels van de PBO één prijs vaststellen voor hun product.¹⁰ Omwille van het evenwicht was het dus noodzakelijk dat de consumenten zich zo snel mogelijk organiseerden en hun stem lieten horen bij het bedrijfsleven, de regering en het parlement.¹¹ Dat ging niet zonder slag of stoot.

Tweede Kamer schrapt aanloopsubsidie

De naam van de Consumentenbond werd op 26 november 1953 voor de eerste keer in het Nederlandse parlement genoemd door de jonge econoom H. Peschar, lid van de PvdA en werkzaam voor de Wiardi Beckman Stichting. Dat gebeurde bij de behandeling van de begroting voor Economische Zaken door de Tweede Kamer. 'Een verdere belangrijke groei van deze organisatie zou tal van aantrekkelijke gevolgen kunnen hebben, maar het zou in ieder geval bijdragen tot een beperking van de grote verscheidenheid van merken, omdat de consument, deskundig voorgelicht, hier geen prijs meer op stelt', aldus Peschar.

⁸ *De consument in de maatschappij. De organisatorische behartiging van het consumentenbelang. Rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting* (Amsterdam 1956) p. 28.

⁹ Vgl. *Consumentengids* 3 (1955) p. 3 en *De consument in de maatschappij*, p. 10.

¹⁰ Vgl. Ed. van Cleeff en W. Drechsel, 'Agrarische productschappen en consumentenbelangen', *ESB* 38 (1953) p. 131-132.

¹¹ J. Tinbergen, 'De consument en de PBO', geciteerd in: *Consumentengids* 2 (1954) mei, p. 4; vgl. ook de erg korte historische uiteenzetting in: Joop Koopman, *Consumentenmacht en markt. Ontwikkeling in perspectief*, Ministerie van Economische Zaken, augustus 1993, p. 10-13.

Dat paste precies in de regeringspolitiek om de productiviteit op te voeren door verspilling tegen te gaan. KVP-staatssecretaris G.J.M. Veldkamp zou 'de verrichtingen van deze bond met belangstelling gadeslaan'.¹² Hij ging er verder niet op in. Zijn partij geloofde immers heilig in de harmonie van de PBO, terwijl de Consumentenbond voortdurend kritiek uitte.

In PvdA-kringen zag men wel wat in de nieuwe bond. Door de vergelijken-de warenonderzoeken en andere acties werd de concurrentie bevorderd. Dat drukte de prijzen en had dus een gunstig effect op het reële inkomen van de werknemer. Minister-president Willem Drees ontving in het begin van 1954 drie bestuursleden, onder wie Buitendijk. 'Hij stond sympathiek tegenover de consumentenbond als tegenwicht voor de georganiseerde producenten (en) legde de nadruk op het strijddkarakter van de bond', rapporteerde de delegatie.¹³ De econoom Jan Tinbergen, destijds zeer invloedrijk directeur van het Centraal Planbureau en prominent PvdA-lid, waarschuwde op de jaarvergadering van de bond in april 1954 dat 'het niet denkbeeldig (was) dat het geheel van de PBO iets te veel een producentenorganisatie wordt, met het gevaar, dat de gezamenlijke producenten de gezamenlijke consumenten, d.w.z. hunzelf, gaan uitbuiten.' Hij vervolgde: 'Er is een merkwaardige neiging bij de mensen om de lotsverbetering altijd na te streven door verhoging van de inkomens, maar niet door verlaging van de prijzen. Ten dele is dat ook wel begrijpelijk, omdat ieder slechts bij één productieproces betrokken is en daarentegen consument is van zeer veel producten. De consument kan op deze wijze echter enigszins in het gedrang komen. Het is gewenst, dat het evenwicht wordt hersteld of althans, dat een uitslaan van het evenwicht naar de zijde der producenten wordt voorkomen. Daarom dienen de consumenten zich eveneens te organiseren.'¹⁴

Zijlstra's motieven

De sympathie van de sociaal-democraten voor een consumentenorganisatie was niet moeilijk te verklaren. Artikel 15 van het PvdA-beginselprogram uit 1947 stelde dat, waar mogelijk, bij de samenstelling van bedrijfsschappen een plaats voor vertegenwoordigers van de consumenten moest worden ingeruimd. De slag hierom verloor de partij in 1950. Drees had in de ministerraad weliswaar geprobeerd om de consument en de overheid meer bij de PBO te betrekken, maar dat werd getorpedeerd door de KVP.¹⁵ Als de Consumentenbond een serieuze, grote organisatie werd, kon het verlies enigszins rechtge-

¹² HTK 1953-1954, p. 3249 en 3289.

¹³ ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 16, Kort verslag van de bestuursvergadering van 26 feb. 1954.

¹⁴ Tinbergen, 'De consument en de PBO', p. 4.

¹⁵ Zie J.M.M.J. Clerx, 'Economische expansie door liberalisatie' in: P.F. Maas (red.), *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)*, band A, *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen 1991) p. 451. Belangrijke concessie aan de PvdA was dat de bevoegdheid om minimumprijzen vast te stellen, geschrapt werd (vgl. ARA, notulen Ministerraad (MR), 2 mei 1949).

trokken worden. De uiterst zuinige Drees bleek zelfs bereid om voor dit goede doel een aanloopsubsidie van f 30.000 uit te trekken. Minister van Economische Zaken Jelle Zijlstra (ARP), die uiterst sceptisch stond tegenover de PBO¹⁶, verdedigde het voorstel om zo'n subsidie toe te kennen op 14 juni 1954 in de ministerraad.¹⁷ Het werd fel bestreden door de KVP'ers Van Thiel ('Nog te vroeg'), Beel ('Ook andere organisaties of de overheid kunnen voor de consument opkomen') en De Bruijn ('Vakbonden zijn niet enkel producenten'), en enigszins plichtmatig afgekeurd door minister van Financiën Van de Kieft van de PvdA ('Niet te veel clubs voor hetzelfde steunen'). Daartegenover stonden de PvdA-ministers Mansholt ('De bond gaat ook acties voeren en dat doen andere organisaties niet'), Drees ('Akkoord, mits het geen duurzame steun betreft. De organisatie moet ook vrij staan van de regering') en Suurhoff ('Het is wenselijk dat er naast afzonderlijke bonden een militante consumentenorganisatie staat, want het lukt de overheid niet om voldoende evenwicht te houden tussen consument en producent'). Zijlstra sloot zich bij de laatste groep aan: 'Niet bang zijn. Producentenorganisaties zijn óók militant, vooral als werknemers en werkgever elkaar vinden.' Zonder stemming passeerde het voorstel de ministerraad.¹⁸ Prinsjesdag 1954 prijkte er een post van f 30.000 op artikel 54 van de begroting van Economische Zaken voor 1955: 'Subsidie aan de Nederlandse Consumentenbond.'

De korte toelichting op artikel 54 klonk overtuigend. Met het oog op de 'gecompliceerdheid van het moderne economisch leven' (de steeds grotere variëteit in prijs en kwaliteit), de behoefte aan voorlichting en het feit dat door de nauwere samenwerking van de producenten de consument in het gedrang dreigde te komen, was het volgens de minister een algemeen belang dat er een krachtige organisatie totstandkwam waarin de consumenten-als-zodanig verenigd waren, naast organisaties die nog andere belangen behartigden. De Nederlandse Consumentenbond zou kunnen uitgroeien tot zo'n krachtige organisatie. Om die groei te versnellen was een aanloopsubsidie onmisbaar.¹⁹

De Tweede Kamer reageerde niet enthousiast. Men wilde eerst eens weten hoeveel leden de bond telde en hoe zijn begroting eruit zag. De KVP stelde dat de bond veel te jong was en 'dat de prestaties (ervan) niet het vertrouwen hadden gewekt, dat hij de juiste weg van zijn beleid reeds gevonden heeft'. De ARP sloot zich hierbij aan. Bovendien was f 30.000 te veel, gelet op de magere be-

¹⁶ Zijlstra was een van de ondertekenaars van het vermaarde economenadres van 23 sept. 1949, waarin betoogd werd dat het wetsontwerp op de PBO monopolievorming in de hand zou werken. De kosten daarvan zouden op de consument worden afgewenteld. De ondertekenaars verzochten het parlement zelfs om tegen het ontwerp te stemmen vanwege de uiterst bedenkelijke economische gevolgen (zie *ESB* 34 (1949) p. 817-818).

¹⁷ Zijlstra's oud-collega De Roos, econoom aan de VU en bestuurslid van de Consumentenbond, zette de minister hiertoe aan (vgl. ARA, 2.19.028, Archief Consumentenbond, inv.nrs. 15 en 16 voor de verschillende pogingen van de bond om voor subsidie in aanmerking te komen). Sinds het begin van zijn studententijd was Zijlstra bevriend met De Roos (G. Puchinger, *Dr. Jelle Zijlstra. Gesprekken en geschriften* (Naarden 1978) p. 30).

¹⁸ ARA, notulen MR, 14 juni 1954.

¹⁹ *HTK* 1954-1955, Bijl. 3700-X, Begroting voor het departement van Economische Zaken, nr. 2, MvT, p. 18.

langstelling van het publiek. De voorlichtende taak die de bond zich gesteld had op het gebied van kartelafspraken (*mission statement*, punt 3) kwam volgens de tegenstanders niet voor subsidie in aanmerking, omdat dit kon leiden tot conflicten met de overheid, die hier een eigen taak had.²⁰

Zijlstra antwoordde dat de Consumentenbond de afgelopen periode flink gegroeid was, ondanks geldgebrek. Op 1 januari 1954 telde de bond 1200 individuele leden en 57.000 collectieve (via vier organisaties). Negen maanden later was dat respectievelijk 3000 en 95.000 (via elf organisaties). Hieruit bleek dat in een behoefte van de bevolking werd voorzien. De minister verwachtte dat de bond binnen enkele jaren kostendekkend zou werken. Wat de kartelafspraken betrof was het voor de overheid juist nuttig dat niet alleen belanghebbenden uit het bedrijfsleven, maar ook consumenten kritiek leverden. De overheid kon daarmee rekening houden bij het bepalen van haar eigen standpunt.²¹

Bij de openbare behandeling van de begroting op 17 november 1954 nam een partijgenoot van Zijlstra het voortouw in de actie tegen de Consumentenbond: de jonge econoom C.P. Hazenbosch, secretaris van het CNV en lid van de SER. Hij had eerder gewerkt voor de afdeling sociale zaken van de Stichting voor de Landbouw.²² De ARP meende dat het veel gezonder was dat een consumentenorganisatie op eigen kracht bewijzen zou dat er plaats voor haar was. De Consumentenbond mocht niet 'met behulp van Rijksgelden aan ons volk worden opgedrongen'. Volgens Hazenbosch betaalden de individuele leden bovendien veel te weinig contributie en de collectieve helemaal niets. De bond had dus zelf niet zijn best gedaan om tot een gezonde financiering te komen. Zijn taakomschrijving was te ruim en het was niet duidelijk hoe representatief de bond was of wat zijn verhouding tot de Nederlandse Huishoudraad zou zijn. De Kamer kreeg bovendien voortdurend van de regering te horen dat ze steeds op hogere uitgaven aandrong; de diverse specialisten wilden subsidies voor van alles en nog wat. Welnu, dit vormde een prima gelegenheid het tegenovergestelde te laten zien. Minister Zijlstra zou er volgens zijn eigen partij verstandig aan doen het voorstel terug te nemen.²³

J.G.H. Cornelissen, VVD-kamerlid, eigenaar van een aantal winkelbedrijven en voorzitter van de Algemene Nederlandse Kruideniersbond, vond dat het geringe aantal leden van de Consumentenbond een subsidie volstrekt niet rechtvaardigde. Er bestond toch al een Nationale Huishoudraad met 500.000 collectieve leden, die f 60.000 subsidie ontving? 'Waarom nu weer twee instanties met twee bureaux en twee directeuren, terwijl praktisch één en hetzelfde doel wordt nagestreefd? (...) Kan de bewindsman alsnog pogingen in het werk stellen, dat beide instellingen te zamen worden gebracht?' De conservatieve katholiek Ch.J.M. Welter (KNP) bleek de enige die volledig instemde met Zijlstra's voorstel. Een bond van consumenten kon volgens hem tegenwicht bieden

²⁰ *Ibidem*, nr. 8, VV, p. 13, gedateerd 26 okt. 1954.

²¹ *Ibidem*, nr. 10, MvA, p. 25, 11 nov. 1954.

²² In de agrarische hoek lag de Consumentenbond zeer slecht, omdat hij voortdurend actie voerde tegen prijsverhoging van landbouwproducten, met name de melk. Dat komt later nog ter sprake.

²³ *HTK 1954-1955*, p. 3040 en 3119.

aan het gilde van bestuurders dat de PBO domineerde. Dat kwam de werking van die PBO alleen maar ten goede. H. Kikkert van de CHU, tevens CNV-bestuurder, hield zich op de vlakte. Hij betwijfelde of de Consumentenbond in alle onderafdelingen van het bedrijfsleven zou kunnen infiltreren. Dat was volgens hem nodig om het werk op een juiste wijze te verrichten. Voor een goed verstaander betekende dit: op het plaatselijke niveau van de bedrijven kunnen de vakbonden als waakhond voor de consumentenbelangen eigenlijk niet worden gemist.

Gouden winst.

Aan „De Kruidenier“ van 30 Juni 1955 ontleen wij de volgende groots opgemaakte advertentie, welke wij meenden in haar geheel, zij het dan ook in sterk verkleinde vorm, te moeten afdrukken.

SPRITA het gouden merk azijn

...alleen Sprita

biedt u zowel letterlijke voordelen

- ★ formidabele winstmarge
- ★ gratis frisse azijnflessen
- ★ handige, onverslijtbare sluitingen

Wie Sprita koopt is zeker van vaste omzet en van vaste, hoge winst!

Sprita is een van de beste biers-azijnkeler, waar een zaak op kan slaan!

SPRITA de beste zoute azijn, het meest gevraagde en verkochte merk.

verkoop slechts 44 ct per fles.

gegarandeerde winst:

32 ct per fles!

SPRITA AZIJN is een kwaliteitsartikel, dat u een prima smaak, vaste sluitingen en Gouden Winst bezorgt!

SPRITA AZIJNFABRIEKEN VEENENDAAL

U ziet het: gegarandeerde winst (voor de kruidenier) van 32 ct. (250 %) op een fles van 44 ct., terecht genoemd een „formidabele winstmarge“.

Dit geval is opnieuw een illustratie van de reeds eerder in ons orgaan besproken omstandigheid, dat fabrikanten elkaar tegenwoordig niet meer in de eerste plaats concurreren door middel van prijs of kwaliteit van hun product, maar door middel van de marges, welke zij de detaillist toestaan.

Met dat al moet de consument het gelag (in dit geval niet minder dan 250 %) betalen. Wij menen dat, behalve de consument, ook menige bonafide kruidenier deze situatie als scheef en in hoge mate onbevredigend zal moeten kwalificeren.

Consumentengids, sept. 1955.

D. Roemers van de PvdA was in eerste instantie al even terughoudend. Hij was als econoom in dienst van het NVV, aanvankelijk als directeur van het wetenschappelijk bureau, later als secretaris. Daarnaast was hij erg actief in de SER,

wanneer de loonpolitiek in het geding was. Roemers vond dat er in principe behoefte was aan een consumentenorganisatie, maar was er niet van overtuigd dat de Consumentenbond het meest geschikt was. Hij wilde eerst eens van de minister weten hoeveel de collectieve leden aan de financiering bijdroegen. Vóór de aparte behandeling van artikel 54 erkende minister Zijlstra nog dat de representativiteit van de bond en de taakafbakening tegenover de Huishoudraad problemen vormden. Hij had gemerkt dat de Huishoudraad niet happig was op samenwerking en hoopte dat het besluit om *beide* clubs te subsidiëren hen tot elkaar zou brengen. De minister was er immers voor 'de algemene zorg voor het consumentenbelang'. Wanneer het om concrete problemen ging, lieten producenten hun stem luid en duidelijk horen. Het weerwoord van een doeltreffende consumentenorganisatie bleef achterwege. 'Dat heeft mij ertoe gebracht het met deze bond te proberen', aldus Zijlstra.²⁴

De minister bezwijkt

Fundamentele kritiek op artikel 54 werd geleverd door Th.D.J.M. Koersen, woordvoerder middenstandsangelegenheden van de KVP. Hij maakte bezwaar tegen de doelstelling: 'het openbaar maken en bestrijden van ondernemersafspraken', vooral in verband met de ambtelijke sfeer rondom de bond. Koersen haalde ook een aantal uitingen aan waaruit volgens hem bleek dat de Consumentenbond zich veel te generaliserend richtte tegen producenten, winkeliers, de middenstand, prijsafspraken en reclame. Subsidieverlening impliceerde dat de overheid instemde met de kritiek van de bond. Het voornaamste punt van kritiek sloeg op de PBO. Het streven naar de opbouw van een machtsgroep van consumenten tegenover producenten ondergroef volgens de KVP de samenwerking en vertrouwenssfeer: 'De bond brengt de PBO in diskrediet!' Koersen wees op het hierboven aangehaalde artikel van Tinbergen en op een stuk van Ed. van Cleeff en W. Drechsel in *ESB*, waarin onder andere voor meer invloed van de consumenten in de SER gepleit werd. De KVP'er meende daarentegen dat het consumentenbelang niet verwaarloosd werd. De Nederlandse Huishoudraad, die door twee plaatsvervangende leden in de SER vertegenwoordigd was, deed uitstekend werk. Tot slot formuleerde hij de conclusie dat de KVP *onoverkomelijk* bezwaar had tegen subsidiëring van de Consumentenbond.²⁵

Roemers gaf de KVP nog enig weerwerk. Hij vond niet dat de consumentenbelangen via de Huishoudraad goed vertegenwoordigd waren en hij meende, anders dan Koersen, dat de PBO voor de consumenten toch wel enige gevaren kon opleveren. De PvdA'er was het ook niet eens met de opvatting van Hazenbosch dat een consumentenorganisatie niet mocht worden gesubsidieerd, maar hij behield wel zijn twijfels over de Consumentenbond. De minister moest eerst maar eens bevorderen dat er een vorm van samenwerking tussen de consu-

²⁴ *Ibidem*, p. 3048, 3057, 3066, 3067, 3090 en 3106. De CPN bemoeide zich er niet mee.

²⁵ *Ibidem*, p. 3117-3118. Vgl. Tinbergen, 'De consument en de PBO', en Van Cleeff en Drechsel, 'Agrarische productschappen en consumentenbelangen'.

mentenorganisaties tot stand werd gebracht. Daarna maakte Zijlstra de balans op. Hij vond dat hij met de Consumentenbond een zeker risico liep en dat de Kamer hem te weinig steun gaf om met de bond in zee te gaan. Gelet op wat naar voren was gebracht over een hervorming van de doelstellingen, de opzet en de contributieregeling, zou het nog zeker een jaar duren voordat de bond op dit punt vorderingen zou hebben gemaakt. De minister nam zijn voorstel terug.²⁶

Een analyse van het debat leert, dat het voorstel eigenlijk onvoldragen was. De Consumentenbond kwam net kijken en had zeer weinig betalende leden. De verhouding met de federatief georganiseerde Huishoudraad was een probleem. Zijlstra en Drees wilden de ontwikkeling van de PBO zo snel mogelijk bijsturen. Toen de bond bij hen aanklopte werd overhaast besloten een subsidie uit te trekken. De Kamer werd vervolgens onvoldoende geïnformeerd (dat verklaart mede de opmerkelijk negatieve houding van de VVD, overigens de belangrijkste oppositiepartij) en er was te weinig rekening gehouden met de gevestigde belangen van vakverenigingen en vrouwenorganisaties.²⁷ Het lag voor de hand dat vakbondsmannen als Hazenbosch, Kikkert en Roemers terughoudend reageerden. De vakcentrales zagen zichzelf immers als de aangewezen organen om het consumentenbelang te beschermen. De plaats die een nieuwe speler zou innemen op het veld van het prijsbeleid, ging ten koste van hun eigen plaats. Daar moest eerst een mouw aan worden gepast.²⁸ In haar fundamentele kritiek stond de KVP ('Blijf van onze PBO af') helemaal alleen. Indien het kabinet behoedzamer geopereerd zou hebben, had het misschien geen rekening hoeven houden met het katholieke minderheidsstandpunt.

Tenslotte: Zijlstra had een veel steviger verdediging kunnen voeren. Hij dreef de zaak waarschijnlijk niet op de spits, omdat hij met iets anders in zijn maag zat: de kamerbrede kritiek op de afschaffing van de minimumprijs van brood. Tijdens het begrotingsdebat was dit beleidsvoornemen plotseling uit de lucht komen vallen.²⁹ De minister kreeg op dit punt zijn zin, maar moest de subsidie aan de Consumentenbond inleveren als 'wisselgeld'. Drees schreef 's avonds in zijn dagboek: 'In de Tweede Kamer debat over de begroting Economische Zaken. Ik was er niet bij, maar volgde het met belangstelling. Zijlstra verdedigde de waakzaamheid van de regering tegenover te hoge prijzen en had van de Kamer grote aandrang te weerstaan om af te zien van het besluit van de regering om bij de afschaffing van de maximumprijs van het brood ook de minimumprijs te doen vervallen. Hij heeft gelukkig volgehouden. Hij nam

²⁶ HTK 1954-1955, p. 3119-3120.

²⁷ In 't Veld had zijn medebestuurders hiervoor herhaaldelijk gewaarschuwd. Vgl. ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 15, vergadering 26 nov. 1953: 'Vermeulen (NVV) staat huiverig tegenover de Consumentenbond, omdat vakverenigingen ook consumentenbelangen te vertegenwoordigen hebben. (...) Aandringen op rechtstreekse vertegenwoordiging (in de PBO) lokt strijd met de vakbonden uit.'

²⁸ Vgl.: *De consument in de maatschappij*, p. 27 e.v. en C.P. Hazenbosch, 'Vakbeweging, economische vrijheid en consumentenbelang', *Co-op: officieel orgaan van de Nederlandse verbruikerscoöperaties*, aug.-sept. 1955, p. 12-13.

²⁹ HTK 1954-1955, p. 3090.

echter onder druk van de Kamer het voorstel om de subsidie van f 30.000 te geven aan de Consumentenbond terug.³⁰

Mansholt bedreigt Buitendijk met ontslag op staande voet

Het voorzitterschap van de Consumentenbond kende ook een moeilijke start. Drees had tijdens zijn onderhoud met een delegatie van de bond (Buitendijk, Drechsel en Klein) in het begin van 1954 het idee geopperd dat men maar eens actie moest ondernemen tegen de zogenaamde melksanering. De consument droeg daar volgens hem wel de lasten van, maar plukte niet de vruchten. Het is niet erg waarschijnlijk dat Drees hierover van tevoren met landbouwminister Sicco Mansholt contact had opgenomen. Mansholts garantiebeleid en alles wat daarmee samenhang waren hem al jaren een doorn in het oog. Ingefluisterd door Drees pakte Buitendijk in het eerstvolgende nummer van de *Consumentengids* stevig uit tegen de melkpolitiek. Mansholt riep zijn ambtenaar onmiddellijk bij zich (Buitendijk werkte, zoals gezegd, op de afdeling Tuinbouw van het ministerie) en verbood hem nog langer het voorzitterschap van de Consumentenbond te bekleden. Buitendijk trad terug. Hij bleef wèl lid van het bestuur.³¹

Begin 1955 steeg de door de overheid vastgestelde melkprijs met ruim 15%. Een storm van protesten stak de kop op, waarin de Consumentenbond het voortouw nam. Er werd een persconferentie belegd en een doorwrocht communiqué gepubliceerd waarin het regeringsbeleid flink op de korrel werd genomen.³² De bond kreeg veel aandacht in de media. Nieuwe leden stroomden toe. In de *Volkscrant* verklaarde de Consumentenbond bij monde van Buitendijk 'onaangenaam verrast te zijn door de beslissing inzake de melkprijs'. Opnieuw werd hij op het matje geroepen. Mansholt eiste dat hij op staande voet ontslag nam als bestuurslid van de bond. Buitendijk gaf weer toe. In de *Consumentengids* werd geprotesteerd. Het bestuurslid had geen enkele bemoeienis met de zuivel en kon daarover ook geen *inside-information* geven. Het protest was tevergeefs. Korte tijd later werd Buitendijk overgeplaatst naar het ministerie van Overzeese Rijksdelen.³³

De minister van Landbouw verdedigde zijn optreden van tevoren in de ministerraad en achteraf in het parlement. Hij had gehandeld conform Beels geheime richtlijnen over 'De positie van ambtenaren in en buiten hun ambt t.a.v.

³⁰ ARA, 2.21.286, archief W. Drees, inv.nr. 657, Aantekeningen van Dr. Drees over de periode september 1954 - maart 1956, 18 nov. 1954. Dit 'dagboek' is rijk aan feitelijke gegevens, maar biedt vaak niet meer dan een aangeklede agenda.

³¹ ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 16, Kort verslag van de bestuursvergadering van 26 feb. 1954 en Verslag van de bestuursvergadering van 2 apr. 1954; 'Bestuursmededeling', *Consumentengids* 3 (1955) p. 10.

³² 'Consumentenbond tegen verhoging', *NRC*, 11 jan. 1955.

³³ ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 16, Notulen bestuursvergadering van 7 jan. 1955 en Vergadering van 14 jan. 1955 met aangesloten organisaties; 'Bestuursmededeling', *Consumentengids* 3 (1955) p. 10; *HTK* 1954-1955, p. 3619.

beleidsvragen'. De ambtenaar in kwestie was betrokken bij het prijsbeleid, waartegen hij in het openbaar actie had gevoerd. Dat mocht niet. De andere ministers maakten geen bezwaar, hoewel Zijlstra betwijfelde of hij zelf zou optreden tegen een ambtenaar die bestuurslid van de Consumentenbond was. In de Tweede Kamer verklaarde Mansholt dat de regering niet wilde dat beleidsambtenaren zich in het openbaar uitlieten over vraagstukken, waarover zij de minister adviseerden. Daarom had hij Buitendijk *verzocht* voor het bestuurslidmaatschap te bedanken. De overplaatsing was puur toeval, omdat Buitendijk medio 1954 al naar een andere betrekking had gesolliciteerd. Vanwege een sterfgeval was er plotseling een vacature gekomen.³⁴

Waarom die keiharde reactie? Mogelijk had Mansholt gewoon een hekel aan Buitendijk, of vond hij dat dit inderdaad een principekwestie was. Misschien werd ambtenaar Buitendijk eenvoudig vernalen tussen Drees en Mansholt. De *Consumentengids* schreef vaak zeer negatief over de garantieprijzen voor de boeren en werd daarvoor door het groene front herhaaldelijk op de vingers getikt, maar daar stond tegenover dat Mansholt een strijdbare consumentenorganisatie toejuichte. Buitendijk was bovendien actief in de PvdA.³⁵ De meest waarschijnlijke verklaring is dat diens positie op het ministerie onhoudbaar was geworden. Mansholt liep het risico dat hij de steun van de boeren zou verliezen als er door een van zijn ambtenaren zo negatief over hen geschreven werd. De communisten probeerden nog om deze affaire op te blazen, maar als de wind uit die hoek woei had dat in de regel een averechts effect.³⁶

Consumentenorganisaties aan de PBO-tafel?

Na het schrappen van de aanloopsubsidie duurde het enige tijd voordat een aantal organisaties die zich met de belangen van de consument bezighielden de koppen bij elkaar staken. Op 16 februari 1955 liet Zijlstra de Tweede Kamer nog weten dat hem niets bekend was van onderhandelingen tussen consumentenclubs over een op te richten toporgaan. Wanneer zo'n orgaan er was, zou hij de Kamer meteen om subsidie vragen.³⁷

In maart 1955 probeerde de regering opnieuw de PBO een klein stukje open te breken ten behoeve van de consument. De minister voor de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, oud-vakbondsleider A.C. de Bruijn (KVP), presenteerde die maand een wetsontwerp tot instelling van een productschap voor zuivel.

³⁴ ARA, notulen MR, 13 dec. 1954 (Beels richtlijnen) en 17 jan. 1955; ARA, 2.21.286, archief Drees, inv.nr. 657, Aantekeningen van Dr. Drees over de periode september 1954 - maart 1956, 17 jan. 1955; *HTK* 1954-1955, p. 3619.

³⁵ Hij was lid van de commissie-Vondeling, die in opdracht van de Wiardi Beckman Stichting het rapport *De consument in de maatschappij. De organisatorische behartiging van het consumentenbelang* (Amsterdam 1956) schreef.

³⁶ *HTK* 1954-1955, p. 3614-3615.

³⁷ *HEK* 1954-1955, bijl. 3700, nr. 86a, p. 9. Zijlstra werd in juli 1955 opnieuw door de bond benaderd. Hij was nog steeds positief, maar meende dat subsidiëring voorlopig uitgesloten was, vanwege 'het agressieve optreden van de bond in het laatste half jaar'. ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 16, Bestuursvergadering 1 juli 1955.

Daarin was plaats ingeruimd voor een consumentenadviescommissie (artikel 5), een *testcase* bedoeld om een precedent te scheppen. De commissie zou namelijk voor de helft bestaan uit afgevaardigden van consumentenorganisaties. Het productschap was verplicht zijn advies in te winnen als het een verordening wilde uitvaardigen die de consument raakte. Bij de openbare behandeling van dit voorstel in de Tweede Kamer stuitte De Bruijn in oktober 1955 op grote tegenstand³⁸: de commissie vormt een belemmering voor het goed functioneren van het productschap; de centrale overheid waakt al nauwlettend over de belangen van de consument (F. den Hartog, VVD); met dit artikel wordt een nieuw element de PBO binnengehaald, waarvan de consequenties niet te overzien zijn; wij willen eerst een SER-advies (C.J. van der Ploeg, KVP); in het consumentenkamp snapt men weinig van de melkrijspolitiek; inschakeling van consumentenorganisaties zal leiden tot het lekken van informatie en tot nog meer sensatie; de overheid waarborgt dit specifieke belang al voldoende; het goed functioneren van het schap zal worden geremd (J. de Ruiters, CHU); 'een vertragend insluipsel'; men kan het opkomen voor de belangen van de consumenten gerust overlaten aan de vakbonden (Chr. van den Heuvel, ARP).

A. Vondeling, landbouwwoordvoerder van de PvdA en een buitenbeentje in het groene front, voerde een warm pleidooi om de consumentenorganisaties een rol te laten spelen bij de werking en besluitvorming van het productschap voor zuivel, maar hij bleek de enige. De minister probeerde tenslotte zijn partijgenoot Van der Ploeg alsnog om te krijgen met een principiële argument: 'Leidt ook de solidariteitsgedachte, die toch de basis vormt van de gehele PBO, er eigenlijk niet als vanzelfsprekend toe, dat er tussen de consumenten in de een of andere vorm samenwerking tot stand wordt gebracht?', en met een praktisch argument: 'Is het niet gewenst, dat het wantrouwen tegen de machtsvorming van de producenten door middel van de PBO, de kop wordt ingedrukt door de consumenten een plaatsje te verzekeren, waartoe en waarvoor in bepaalde schappen aanleiding bestaat?'³⁹ De KVP koos echter voor de vluchtroute van de SER, waarop De Bruijn artikel 5 terugnam. Hij zou het probleem voorleggen aan de SER. Na het debat schamperde de redactie van de *Consumentengids* 'dat het productschap spoedig zou kunnen werken, onbelemmerd door hen die alles betalen'. De Bond zou natuurlijk wel van zich laten horen in een veel grotere kring dan het *besloten* productschap voor zuivel.⁴⁰

Wat deed de SER ermee? Het advies waar de minister op 9 november 1955 om vroeg, werd precies vijf maanden later uitgebracht.⁴¹ De Raad stelde daarin dat de wetgever de consument geen eigen plaats in de PBO gegeven had, omdat de consument niet tot het bedrijfsleven behoorde. In de wet was bovendien

³⁸ Zie *HTK* 1955-1956, p. 3003-3036 voor het hele debat.

³⁹ *Ibidem*, p. 3022.

⁴⁰ 'Geen consumenten s.v.p.', *Consumentengids* 3 (1955) p. 46.

⁴¹ Sociaal-Economische Raad, *Advies inzake consumentenbelangen in het kader van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie* (Den Haag 1956). De adviescommissie werd geleid door W.C.L. van der Grinten. Opmerkelijk was het lidmaatschap van ARP-Tweede-Kamerlid Chr. van den Heuvel dat zich in de Kamer zo negatief had uitgelaten over het voorstel van de minister.

een aantal waarborgen opgenomen voor een redelijke belangenafweging. De SER erkende weliswaar dat in bijzondere gevallen, bij 'maatregelen waarbij het belang van derden in aanmerkelijke mate in het geding is', aanvulling geboden was, maar niet op de wijze waarop minister De Bruijn dat had willen doen. De consumentenorganisaties stonden nog in de kinderschoenen. De SER waarschuwde voor hun gebrek aan deskundigheid. Voorzichtigheid was geboden. Er kon het beste begonnen worden met een bescheiden inschakeling als stimulans tot verdere ontplooiing. Het verplichte advies uit het voorstel van De Bruijn werd vervangen door een facultatief horen. De Raad gaf er ook de voorkeur aan om de vorm waarin dit zou gebeuren niet van te voren vast te leggen. In de meeste gevallen ging het niet alleen om consumentenbelangen, maar ook om die van andere 'derden'. Dan was een brede samenstelling van de adviescommissie geboden. Het zou te ver gaan de helft van de zetels voor consumenten te reserveren.⁴²

De Consumentenbond reageerde teleurgesteld. Meespreken was er immers niet bij. Het advies leidde er zelfs toe dat in de *consumentenadviescommissies* de consumenten in de minderheid waren. 'We kunnen er ons slechts over verbazen, dat de bedrijfswereld welke in de PBO is samengebracht, maar niet kan inzien dat zij wellicht meer te winnen hebben dan wij bij het zitten aan de tafel, waaraan de belangen van de consument worden afgewogen.'⁴³

Ingekapseld

Twee maanden later, in mei 1956, besloot een aantal organisaties dat zich met de belangen van consumenten bezighield om op een paar praktische punten met elkaar samen te werken, in afwachting van de oprichting van een overkoepelende stichting. Die samenwerking sloeg op het innemen van gemeenschappelijke standpunten ten aanzien van ontwikkelingen in het prijsbeleid. De Nederlandse Huishoudraad had daartoe het initiatief genomen.⁴⁴ Andere deelnemers waren de Consumentenbond, de Centrale der Nederlandse Verbruikersoperaties⁴⁵ en de drie vakcentrales NVV, CNV en KAB. De Huishoudraad wil-

⁴² *Ibidem*, p. 20-22; het rapport van de Wiardi Beckman Stichting verwierp het SER-advies en stelde zich achter het voorstel-De Bruijn. Vgl. *De consument in de maatschappij*, p. 38.

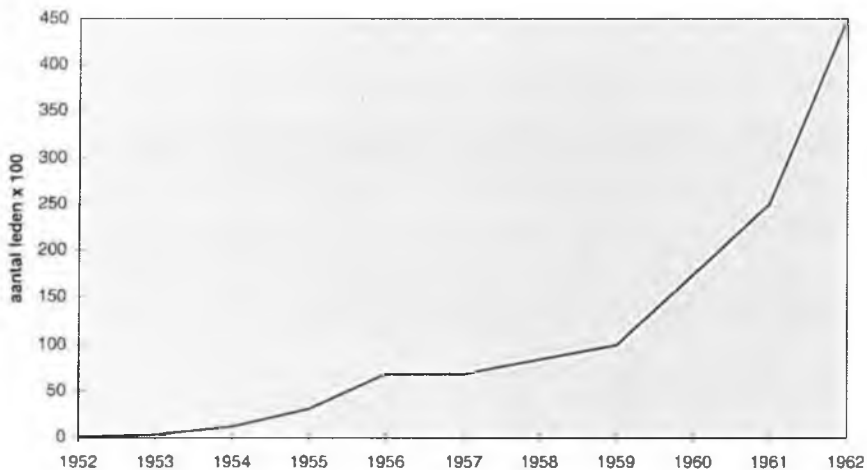
⁴³ 'Als het dan moet...'; *Consumentengids* 4 (1956) p. 24.

⁴⁴ Uit archiefstukken blijkt overigens dat het NVV daarachter stak. Het verbond was op zijn beurt daartoe aangespoord door P. VerLoren van Themaat, directeur van de afdeling orderingszaken van het Ministerie van Economische Zaken. Het NVV zette vervolgens de Huishoudraad onder druk om tot overkoepeling te komen. CNV en KAB wilden dat aanvankelijk niet. ARA, 2.19.028, archief Consumentenbond, inv.nr. 16, bestuursvergaderingen van februari en april 1955. In dit verband was de benoeming van Drechsel, een van de oprichters van de Consumentenbond, tot chef van de afdeling prijzen van het Ministerie van Economische Zaken zeer opmerkelijk. *Ibidem*, vergadering van het hoofdbestuur, 10 okt. 1955.

⁴⁵ Bestaande uit 275 verbruikerscoöperaties met in totaal ruim 330.000 leden. Zie SER, *Advies inzake consumentenbelangen*, p. 33-34; de coöperaties namen een bijzondere positie in, aangezien het de leden/consumenten ging om de uitoefening van eigen bedrijven in kruidenierszaken, bakkerijen, centrale fabrieken.

de het overleg tussen de overheid en een aantal maatschappelijke organisaties over het prijsbeleid institutionaliseren. Bij dat overleg waren in het begin ook werkgevers en middenstanders betrokken, maar bij het uitwerken van de plannen vielen deze clubs al snel af.⁴⁶ Wat overbleef was een monsterverbond van consumentenorganisaties, voor het eerst serieuze gesprekspartners in beleidskwesties, en vakbonden, vooral geïnteresseerd in optimale bestedingsmogelijkheden voor het loon van hun leden. De overheid had de toon gezet en voortdurend aangedrongen op samenwerking. Een krachtige consumentenstem kon zij goed gebruiken als steun in de rug voor haar eigen prijspolitiek. 'Wij verwachten dat de samenwerking in groot verband het noodzakelijk evenwicht tussen prijs en inkomen, een balans welke voor alle partijen van het grootste belang is, gunstig zal kunnen beïnvloeden', schreef de redactie van de *Consumentengids* in juni 1956. De Consumentenbond hield weliswaar stevig vast aan zijn eigen zelfstandigheid, maar werd tegelijkertijd door overheid en vakbonden als het ware ingekapseld. In 1957 werd de samenwerking tussen de organisaties definitief in het mede door de overheid gesubsidieerde Consumenten Contact Orgaan (CCO). Opvallend was dat de Huishoudraad op het laatste moment afhaakte. De Consumentenbond mocht meespreken, maar hij werd pas een krachtige zelfstandige belangenbehartiger toen het ledenaantal in de loop van de jaren zestig als een raket omhoog schoot. Subsidies waren toen niet meer nodig.

FIGUUR: HET LEDENBESTAND VAN DE CONSUMENTENBOND

Bronnen: G.W.G. van Bree en W.L.A. Roessingh, *Het archief van de Nederlandse Consumentenbond 1952-1965* (Den Haag 1967) p. 3-5; *HTK 1954-1955*, Bijl. 3700-X, nr. 10, MvA, p.25; Sociaal-

⁴⁶ Vgl. 'Naar de eenheid', *Consumentengids* 4 (1956) p. 28; Fransen, 'De ontwikkeling van de belangenbehartiging voor de Nederlandse consument', p. 47-49; Elisabeth Boissevain en Ton de Joode, *Tussen te koop en miskoop. De geschiedenis van de consument en zijn belangen in Nederland* (Amsterdam 1976) p. 74-76.

Economische Raad, *Advies inzake consumentenbelangen in het kader van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie* (Den Haag 1956) p. 32; D.M. Westendorp, 'Nederlandse consumentenorganisaties en hun beleid' in: P.A. Beukenkamp e.a. (red.), *Consument, onderneming en overheid. Handboek over consumentisme, ondernemingsbeleid en overheidbeleid* (Den Haag 1982) p. 292.

De grafiek laat het begin van die ontwikkeling zien. De *take off* vond omstreeks 1960 plaats. Daarna slaagde de bond erin zichzelf steeds beter te bedruipen, vooral via de *Consumentengids*. De Amerikaanse *Consumers Union* kwam in die tijd ook met een flinke som 'ontwikkelingshulp' over de brug. Hoe groot het effect hiervan op het ledental was, is niet bekend.⁴⁷ Ongeveer tegelijkertijd nam het besteedbare inkomen van de Nederlander toe, steeg het aanbod van consumptieartikelen enorm en werd duidelijk dat de PBO in de industriële sector niets zou opleveren. De Consumentenbond groeide uit tot een massaorganisatie. Op dit moment is één op elke negen Nederlandse huishoudens lid van de bond. Daarmee heeft Nederland wat de consumenten betreft de hoogste organisatiegraad ter wereld.⁴⁸

Branchevervaging

Het succes van de Nederlandse Consumentenbond contrasteert sterk met het echec van de PBO, waarvan in het begin van de jaren vijftig nog alle heil verwacht werd. Dat is opmerkelijk omdat de moeizame start van de bond halverwege de jaren vijftig vooral op het conto van die PBO moet worden geschreven. De opstellers van de raamwet uit 1950 hadden de consument effectief buitengesloten. Een parlementaire meerderheid stond daar nog altijd achter. Er viel weinig aan te doen, zolang de bond die enorme aanhang nog niet had. Pogingen van de regering om hem wat extra armslag te geven, zodat hij het bedrijfsleven tot meer concurrentie (lees: het verlagen van prijzen) zou aanzetten, liepen spaak.

De Consumentenbond was in 1954 nog veel te klein en niet representatief voor de groep die hij wilde vertegenwoordigen. Dat had subsidiëring niet in de weg hoeven staan. Aan de warentests en de andere informatie in de *Consumentengids* bestond immers grote behoefte. De Nederlander moest misschien wel even wennen aan de confronterende toon en de neiging tot het zoeken van conflictoplossingen. Wat het verlenen van subsidie omstreden maakte, waren de uitlatingen over de negatieve kanten van de PBO in combinatie met doelstel-

⁴⁷ De zogenaamde Lexingtonaffaire en de publiciteit daaromheen heeft ook een rol gespeeld. De sigarettenfabrikant Lexington spande in 1962 een kort geding aan tegen de Consumentenbond. Het sigarettenmerk was als een van de slechtste uit een test gekomen. De bond had echter niet vermeld dat een andere testmethode tot andere resultaten kon leiden. De president van de rechtbank oordeelde dat dit onrechtmatig was. De zaak werd geschikt. Tijdens de affaire verdubbelde het ledental van de Consumentenbond (vgl. Koopman, *Consumentenmacht en markt*, p. 12-13)!

⁴⁸ Arend van den Berg, 'Waar voor je geld. De Consumentenbond moet klantgericht en professioneler worden', *Elsevier*, 6 aug. 1994.

ling 4: 'De consument tegenover de georganiseerde handel en producenten de plaats geven waarop hij recht heeft.' Dat betekende dat de bond niet alleen moest opboksen tegen de producenten in de PBO die hem als het paard van Troje zagen, maar ook tegen gevestigde clubs die de behartiging van de consumentenbelangen 'erbij' deden. Dit soort branchevervaging kwam het duidelijkst tot uitdrukking in de Nederlandse vakcentrales. Op het terrein van de sociale zekerheid of de loononderhandelingen hadden de bonden hun leden weinig meer te bieden. De overheid ging daarover. Wat restte was bemoeienis met de prijzen en de *besteding* van de lonen. De vakverenigingen moesten toch op de een of andere wijze zorgen dat het lidmaatschap aantrekkelijk bleef. De Consumentenbond was in dit opzicht een potentiële bondgenoot, maar ook een concurrent die eerst enigszins geneutraliseerd moest worden.

Elke nieuwe organisatie kent een aanlooptijd. Daarin verschilt de Nederlandse Consumentenbond waarschijnlijk niet veel van andere verenigingen. Die aanlooptijd was korter geweest als de hierboven geschetste problemen rondom de subsidie, het voorzitterschap en de inschakeling in de PBO zich niet hadden voorgedaan. Vanwaar die moeizame start? Laten we het Amerikaanse voorbeeld er eens bijpakken. In die tijd bestond er in de Verenigde Staten al een bloeiende *Consumers Union*. Daar lag namelijk een uitstekende voedingsbodem: consumenten die meer te besteden hadden en konden kiezen uit een groter assortiment; geen kruidenierscultuur; vrije concurrentie zonder PBO; grote klantgerichtheid (mede in verband met de fooiencultuur); geen sterke vakbonden of betuttelende huisvrouwenorganisaties met ruime taakopvatting; een overheid die zich weinig bekommerde om het lot van de consument; een maatschappij gebouwd op het individu en gedomineerd door *lawyers*. Nederland wilde in de jaren vijftig beslist die kant niet op. Daarom duurde het enige tijd voordat een moderne consumentenorganisatie hier wortel schoot.